

MEGJEGYZÉSEK A SZENT LÁSZLÓ KORABELI MAGYAR—BIZÁNCI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ

Szent László uralkodásának (1077—1095) első éveiből meglehetősen szerény adatokkal rendelkezünk, amelyek ezen időszak magyar—bizánci érintkezéseire vonatkoznak.

Az első — feltételezett — kapcsolat közvetett jellegű, és László koronázásával függ össze. A forráshelyek utalásai nyomán biztosnak tekinthető, hogy 1077 tavaszán hatalomra jutásakor az általános gyakorlattól eltérően nem koronázták meg azonnal Lászlót.¹ Ez azzal magyarázható, hogy László — mint megválasztott király (rex electus) — folytatta Salamonnal azokat a tárgyalásokat, amelyeket még 1076 karácsonya után I. Géza kezdett el. Az új király a trónviszály rendezése céljából megegyezésre szeretett volna jutni a nyugati végeken tartózkodó ellenfelével. Véleményünk szerint e tárgyalásokon azt akarta elérni, hogy Salamon önként és békés úton mondjon le koronájáról és királyi hatalmáról. Ezáltal László lett volna az ország egyedüli és törvényes királya. Ez a megoldás azonban Salamon számára ekkor éppen úgy nem volt elfogadható, mint korábban a Gézával lezajlott egyezkedések során. Salamon ebben az időben még rendületlenül bízott abban, hogy sógora és szövetségese, IV. Henrik német uralkodó segítségével fegyveres úton vissza fogja magának szerezni országát, ezért László ajánlatát elutasította.²

László — az alkudozások kudarca után — saját helyzetének közjogi megerősítése érdekében nem várhatott tovább a koronázással. Úgy véljük: a kezében levő és Gézától öröklött diadémmal talán már 1077 második felében megkoronázták őt.³ Egyrészt az a

¹ A magyar krónika szerint Lászlót sohasem koronázták meg. Erre ld. E. SZENTPÉTERY: *Scriptores rerum Hungaricarum I—III*. Bp. 1937. (továbbiakban: SRH) I. 404—405. Legendája pedig azt írja, hogy nem sietett sem felkenetni, sem megkoronáztatni magát, és csupán maga előtt vitette a királyi felségjelvényeket (SRH II.518.). László helyzetét világosan meghatározza VII. Gergely pápa, aki a Nehémiás esztergomi érsekhez 1077. június 9-én írott levelében rex electus, azaz választott király — tehát megválasztott, de meg nem koronázott király — minősítéssel utalt a magyar uralkodóra. A. F. GOMBOS: *Catalogus fontium historiae Hungaricae I—III*. Bp. 1937. (továbbiakban: G) 1085. A rex electus minősítésre ld. MARCZALI H.: *Magyarország története az Árpádok korában (1038—1301)*. A magyar nemzet története II. Bp. 1896. (továbbiakban: MARCZALI 1896.) 126., 127.

² MAKK F.: *Magyar külpolitika 896—1196*. Kéziratok akadémiai doktori értekezés. Szeged, 1991. (továbbiakban: MAKK 1991.) 169—170. I. Géza és Salamon 1076—1077 fordulóján lezajlott tárgyalásaira ld. MAKK F.: *Megjegyzések Salamon és I. Géza történetéhez*. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 84. Szeged, 1987. (továbbiakban: MAKK 1987.) 42.

³ KRISTÓ GY.—MAKK F.: *Az Árpád-házi uralkodók*. Bp. 1988. (A vonatkozó rész MAKK F. munkája, a továbbiakban: MAKK 1988.) 119. — Egyébként László megkoronázásának időpontja szerfelett vitatott. Elvértve olvasható olyan nézet, amely szerint trónra jutásakor azonnal megkoronázták őt. (POPOVITS I.: *A pápák kapcsolatai Magyarországgal az Árpádok alatt*. Bp. 1945. 15.) Általában beszél László későbbi megkoronázásáról

tény, hogy a bizánci korona az egyik — uralkodói jelvényt küldő — európai hatalomtól származott, másrészt pedig az, hogy ez a korona már ténylegesen uralkodó király, I. Géza fejét díszítette, nagyon is alkalmassá tette a diadémot arra, hogy az új király számára a hatalom reprezentatív jelvénye legyen.⁴ E koronázás következménye volt az, hogy VII. Gergely, aki 1077 júniusában Lászlót a tényleges helyzetnek megfelelően még csak *rex electus*-ként említette, 1079 márciusában a *rex Hungarorum* címmel illette, azaz már megkoronázott királynak tekintette őt.⁵ Ez kétségtelenül nagy nemzetközi siker volt László számára, hiszen világosan kifejezésre juttatta, hogy a pápa a német hűbéres Salamonnal szemben őt ismerte el Magyarország törvényes uralkodójának. A helyzet azonban nem volt ilyen egyszerű, mivel IV. Henrik viszont — miként I. Géza esetében tette, ugyanúgy László esetében is — változatlanul Salamon királyi hatalmának jogosságát vallotta.⁶

Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy miként foglalt állást a magyar trónviszály ügyében a *basileus*. Valószínűnek kell tartanunk: a görög korona használata révén László jelezni kívánta Bizánc urának, hogy mindazt, amit 1074—1075 fordulóján I. Géza a magyar—bizánci viszonyt illetően vállalt, azt ő — mint a korona új tulajdonosa — a maga számára szintén kötelezőnek tekinti és éppen ezért megtartja.⁷ 1078 januárjában megbukott VII. Mikhaél Dukas, és helyére ellenfele, Niképhoros Botaneiaés (1078—1081), Synadéné királyné rokona került a trónra.⁸ Miután tudjuk, hogy I. Géza özvegye az 1079—1080-as időszakban visszatért hazájába, egészen bizonyos, hogy László rajta keresztül adta tudtára az új császárnak: a magyar—bizánci kapcsolatok jellegén nem kíván változtatni.⁹ Ez nyilvánvalóan a — nehéz helyzetben levő — *basileus* számára is megnyugtató volt, hiszen egyrészt nem kellett tartania attól, hogy Magyarország beavatkozik a nagy heveséggel folyó bizánci trónharcokba, esetleg éppen Niképhoros ellenében, másrészt pedig a császár biztosítva lehetett afelől, hogy a magyar királyság Bizánc számára

KRISTÓ GY.: Magyarország története 895—1301. Bp. 1984. (továbbiakban: KRISTÓ 1984.) 95. Más felfogás László német házasságával hozza összefüggésbe. Magyarország története tíz kötetben. Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. I. Bp. 1984. (A vonatkozó rész GYÖRFFY GY. munkája; a továbbiakban: GYÖRFFY 1984.) 896. Salamon lemondásához köti KARÁCSONYI J.: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre. Oradea—Nagyvárad 1926. (továbbiakban: KARÁCSONYI 1926.) 142.; 1083 mellett látszik állást foglalni KLANICZAY G.: Az 1083. évi magyarországi szentté avatások. FÜGEDI E. (szerk.): Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Bp. 1986. (továbbiakban: KLANICZAY 1986.) 15. Salamon halála utánra helyezi HÓMAN B.—SZEKFÜ GY.: Magyar történet I. Bp. 1939. (továbbiakban: HÓMAN 1939.) 276.

⁴ Másként vélekedik a görög koronáról GYÖRFFY 1984. 896.; KRISTÓ 1984. 95

⁵ G 1085

⁶ Minderre ld. MAKK 1991. 173—178.

⁷ Az 1074—1075 fordulójára datálható magyar—bizánci megegyezésre ld. MAKK 1987. 40.

⁸ G. OSTROGORSKY: Histoire de l'état byzantin. Paris 1969. (továbbiakban: OSTROGORSKY 1969.) 370.; R. KERBL: Byzantinische Prinzessinnen in Ungarn zwischen 1050—1200 und ihr Einfluss auf das Arpadenkö-nigreich. Wien 1979. (továbbiakban: KERBL 1979.) 24—29.

⁹ Synadéné Bizánca történeti vissztérésének időpontját véglegesen tisztázta KERBL 1979.55., ezért teljesen indokolatlan azt 1077-re tenni (GYÖRFFY 1984. 883.).

kedvezőtlen lépéseket nem tesz a magyar—görög határon.¹⁰ Ebben az időszakban valóban béke és nyugalom honolt a Duna—Száva vonalán. Erre nemcsak az mutat, hogy semmiféle katonai konfliktusról nem tudnak a források, hanem az is, hogy egy bizánci pecsét tanúbizonysága szerint 1079 eleje és 1081 márciusa között a fontos bizánci határerődítmény, Szerémvár, amely az 1074—1075 fordulójára datálható békekötés nyomán került vissza Bizánchoz, változatlanul görög uralom alatt volt.¹¹ Mindkét ország válságos időszakot élt át, s emiatt mindegyiknek érdekében állott a korábbi békés viszony fenntartása. Synadéné királyné hazatérésevel kapcsolatban ide kívánczok a megjegyzés: ha a görög korona nem I. Gézáé, hanem bizánci feleségéé lett volna, akkor nem lehet kétséges, hogy 1079—1080 fordulóján az özvegy királyné a diadémot mint saját, személyes tulajdonát magával vitte volna Konstantinápolyba.¹² László megválasztása és megkoronázása révén 1077-ben két koronás uralkodója lett Magyarországnak. Más felfogástól eltérően mi úgy véljük: Salamon és László közül ebben az időszakban az 1063-ban megkoronázott Salamont kell legitim uralkodónak tekinteni, akivel szemben László közjogilag ellenkirály volt.¹³

Kettőjük viszonyában alapvető változás 1081 elején következett be. 1081 tavaszán az újrakezdett tárgyalások során a két uralkodó békésen megegyezett egymással. Ennek eredményeképpen Salamon lemondott királyi hatalmáról, a koronát és a birtokában levő nyugati területeket átadta Lászlónak, aki cserében egykori királynak kijáró, fényes uralko-

¹⁰ Bizánc válságos helyzetére és Niképhoros Botaneiatés császár nehézségeire ld. OSTROGORSKY 1969. 370—372.

¹¹ Az 1980-ban talált bizánci pecsétre ld.: Б. ФЕРЈАНЧИЋ: *Византијски печат из Сирмијума. Зборник Радова Византолошког Института. Београд* 1982. (továbbiakban: FERJANČIĆ 1982.) 51—52. A korabeli magyar—bizánci határ a Szerémség (a Duna—Száva köze) vonatkozásában meglehetősen vitatott. Van olyan vélemény miszerint a Szerémség, ill. vele együtt Belgrád (Nándorfehérvár) és Szerémvár csak 1071—1072-ben Salamon király hadjáratai nyomán jutott magyar uralom alá, de hamarosan mindezek a területek visszakerültek Bizánchoz ismeretlen időben. Ennek bizonyítéka Alexios Komnénos megas domestikos ólompecsétje, amelynek Szent Demeter-ábrázolása a védőszent városára, Szerémvárra utal. Minthogy pedig Alexios Komnénos (a későbbi császár) a megas domestikos méltóságot 1079 eleje és 1081 tavasza között viselte, ezért az említett területek az ő irányítása alatt 1079 eleje és 1081 márciusa között bizánci fennhatóság alatt állottak, majd — Belgrád kivételével — 1096-ig ismét a magyar király országának részévé váltak (FERJANČIĆ 1982. 50—52.). Ezzel szemben mi úgy látjuk, hogy a Szerémség a honfoglalás óta folyamatosan magyar birtok volt ld. GYÖRFFY Gy.: *A szávaszentdemeteri görög monostor XII. századi birtokösszeírása. Az MTA II. Osztályának Közleményei* II. 1952. (továbbiakban: GYÖRFFY 1952.) 332—344.. Belgrád és Szerémvár magyar elfoglalása Salamon részéről 1071—1072-ben történt meg, majd az 1074—1075-ös magyar—bizánci egyezmény részeként e két várat a basileus I. Gézától visszakapta (MAKK 1987. 40.) Ezért használhatta Alexios megas domestikos hivatali pecsétjén Szerémvár védőszentjének képét és nevét. A Szerémség azonban magyar kézen maradt az 1071—1072-es háború előtti területi status quo visszaállítását követően. Szerémvár magyar visszafoglalására — egyik alábbi megállapításunk szerint — I. László király vezetésével 1091 nyarán került sor.

¹² Arra, hogy a korona Graeca a bizánci hercegnő, Synadéné tulajdona lett volna, ld. pl. KOVÁCS É.—LOVAG Zs.: *A magyar koronázási jelvények*. Bp. 1980. 43.

¹³ MARCZALI 1896. 125, 126, 127.; MAKK 1987. 42—43. 90. jegyz. Hasonlóan László — Salamonnal szembeni — „többszörösen illegitim pozíciójáról” beszél KLANICZAY 1986. 19. Ugyanakkor ettől eltérően Salamont tekinti ellenkirálynak GYÖRFFY 1984. 894.

dói ellátást és jövedelmet biztosított — minden hatalom nélkül — volt riválisának.¹⁴ Ettől kezdve Salamon exuralkodó volt csupán, és László számított az ország egyedüli és legitim királyának.¹⁵ Valószínű, hogy ekkor, tehát 1081 tavaszán Lászlót a Salamontól kapott koronával is megkoronázták. Ezzel állhat összefüggésben az, hogy az 1081-ben készült pénzveretén Lászlót koronás fővel ábrázolták.¹⁶ Ez mindenképpen azt jelenti, hogy 1081-nél tovább László semmiesetre sem várta saját megkoronáztatásával.

Ismeretes, hogy Salamon nem nyugodott bele új helyzetébe, és a hatalom visszaszerzése céljából összeesküvést szőtt László meggyilkolására. A merénylet terve azonban kitudódott, és hűtlen rokonát a király ismeretlen időpontban — talán 1082-ben — börtönbe vetette.¹⁷ Az exkirály börtönfogságából 1083 augusztusában szabadult, amikor I. István szentté avatása alkalmából László amnesztiában részesítette őt.¹⁸ Ezután Regensburgba ment Salamon abban bizakodván, hogy sógora, IV. Henrik megsegíti őt Lászlóval szemben. Miután reményében csalódott, a moldvai besenyőkhöz távozott, s 1085-ben az ő támogatásukkal tett fegyveres kísérletet királysága visszaszerzésére. László azonban a Salamon hatalomra helyezésére és Erdély elfoglalására országába tört nomád hordák felett fényes győzelmet aratott.¹⁹ A trónkövetelő exkirály élete 1087-ben ért véget, amidőn a bizánciakkal vívott csatában a besenyők oldalán harcolva esett el a Balkánon.²⁰

Salamon életének utolsó éveivel azért foglalkoztunk, mert ezekre a dátumokra szűk-ségünk van a László alatti magyar—bizánci kapcsolatok következő szakasza kronológiájának meghatározásánál.

A magyar—bizánci viszony alakulása az 1080-as években kapcsolatban áll a „keleti angolok” történetével. Egy XIV. századi izlandi saga elbeszélése nyomán figyelt fel történetírásunk a rejtélyes „keleti angolok” históriájára. A Hitvalló Edward angol király (1042—1066) életéről szóló saga elmondja, hogy nagyszámú angol lovag — Hódító

¹⁴ SRH I. 126, 407. — A megegyezés időpontja vitatott. Mi abból indultunk ki, hogy az Annales Posonienses szerint Salamon és László 1081-ben békültek ki (SRH I. 126.). Pontosabb datálást az tesz lehetővé, hogy a magyar krónika szerint a két király kibékülése László uralkodásának negyedik évében történt (SRH I. 407.). Mivel I. László uralkodásának negyedik esztendeje 1081 áprilisa végén fejeződött be, ezért eddig az időpontig megállapodásuknak létre kellett jönnie. Egyébként 1080-ra datálja az eseményt pl. MARCZALI 1896. 129.; KRISTÓ 1984. 103.; 1081 tavaszára keltez pl. V. RADEMACHER: Ungarn und das Deutsche Reich unter Heinrich IV. Dom-Gymnasium zu Merseburg. Merseburg 1885. 15.; 1081 mellett foglalt állást pl. PAULER GY.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I. Bp. 1899. (továbbiakban: PAULER 1899. I.) 146.; HÓMAN 1939. 277.

¹⁵ MAKK 1987. 42—43. 90. jegyz.

¹⁶ L. RÉTHY—G. PROBST: Corpus nummorum Hungariae. Graz 1958. 54., III. táblázat 28.sz. érme koronás főt ábrázol, ennek készítési idejére (1081) ld. KOVÁCS L.: Régészeti jegyzetek I.László király érméinek sorrendjéhez. Numizmatikai Közlöny 88—89 (1989—1990) 65. 2. ábra (JESZENSZKY-féle sorrend) 74.

¹⁷ SRH I. 126, 407.; SRH II. 434, 518.; G 413. — A datálásra ld. pl. KARÁCSONYI 1926. 148. 1081-re keltezi az eseményt pl. MARCZALI 1896. 129.; 1083-ra pl. PAULER 1899. I. 147.

¹⁸ SRH I. 408, II. 434.; G 413.

¹⁹ G 413. Ld. még SRH I. 126, 408—409. — Az események háttérére ld. pl. PAULER 1899. I. 151.; GYÖRFFY 1984. 928.; KRISTÓ 1984. 103.; MAKK 1991. 187—189.

²⁰ G 413., 223. — Salamon feltételezett későbbi életére ld. ROKAY P.: Salamon és Póla. Újvidék 1990.

Vilmos uralma elől menekülve — többszáz hajóval a Földközi-tengeren keresztül Konstantinápoly alá érkezett. Itt a bizánci uralkodó segítségére siettek a lovagok, és megszábadították a várost a pogányok ostromától. A basileus jutalmul az angolok egy csapatát testőrségébe fogadta, a többieknek pedig kérésükre birodalma északi részén területet jelölt ki letelepedés céljára. Ezt a földet azonban előbb a pogányoktól vissza kellett foglalni. Miután ez megtörtént, a lovagok a megszerzett földön letelepedtek, azt Új-Angliának nevezték el, és számos várost alapítottak rajta. Új hazájukban az angol lovagok nem kívánták a görög vallást követni, ezért a maguk számára Magyarországról kértek papokat és püspököket.²¹

Mivel mindezt egy izlandi saga mesélte el, ezért a magyar történettudomány — nem adván hitelt az elbeszélésnek — nem foglalkozott érdemben Új-Anglia történetével. 1974-ben azonban közzétettek egy olyan forrásrészletet, amely a saga által elmondottakat kétségbevonhatatlan módon igazolta.²² A laoni Névtelen — XIII. század elejéről való és vitathatatlan hitelű — krónikája teljes terjedelmében tartalmazza a „keleti angolok” törtériját. Ezáltal bizonyosságot nyert az, hogy az egész eseménysor nem a mondák világába tartozik, hanem a XI. század vége történeti valóságának része volt. Így tehát történeti ténynek kell tekintenünk azt is, hogy a — francia Anonymus által „keleti angolok” kifejezéssel illetett — lovagok és a magyarok között kapcsolat jött létre.²³ Erről egyébként a latin nyelvű francia forrás a következőket mondja: „Angli orientales nolentes Grecorum patriarche subesse, miserunt clericos suos ad Hungariam in episcopos consecrandos, qui sunt sub iurisdicione Romani pontificis...”²⁴

Az egész eseménysorral kapcsolatban számos kérdés nyert megfogalmazást. Mi azokkal értünk egyet, akik az angol lovagok Bizáncba érkezését 1075-re datálják,²⁵ az általuk

²¹ FEST S.: Adalékok az angol—magyar érintkezések történetéhez az Árpád-házi királyok korában. Századok 1937. 123—124.; FEST S.: „Terra Brittanorum.” Angol Filológiai Tanulmányok V—VI. (Yolland-Emlékkönyv). Bp. 1944. 96. Ld. még ehhez HORVÁTH J.: Az angol—magyar kapcsolatok kezdetei. Angol Filológiai Tanulmányok V—VI. (Yolland Emlékkönyv). Bp. 1944. 86.

²² K. N. CIGGAAR: L’émigration anglaise á Byzance après 1066. Un nouveau texte en latin sur les Varangues á Constantinople. Revue des Études Byzantines 32 (1974) (továbbiakban: CIGGAAR 1974.) 301—342. A forrásrészlet szövege a 320—323. lapokon található.

²³ A magyar tudomány számára a francia forrást LASZLOVSKY JÓZSEF fedezte fel, és kandidátusi értekezésében [Angol—magyar kapcsolatok Szent Istvántól a 13. század elejéig. Bp. 1991. (továbbiakban: LASZLOVSKY 1991.) külön fejezetben foglalkozott vele (Új—Anglia és a magyar egyház)]. A mi figyelmünket e kérdésre dolgozata hívta fel, amelynek megállapításaira nagymértékben támaszkodtunk. Az izlandi saga magyar vonatkozású mondatai és a laoni Anonymus vonatkozó részlete megtalálhatók a 246. és a 236—238. oldalakon.

²⁴ CIGGAAR 1974. 323.; LASZLOVSKY 1991. 238.

²⁵ Így pl. CIGGAAR 1974. 307, 327, 332.; D. M. NICOL: Byzantium and England. Balkan Studies 1974. (továbbiakban: NICOL 1974.) 187.; R. THEODORESCU: Marginalia to 11th Century Anglo-Saxons in the Pontic Area. Revue Roumaine d’histoire 1981. (továbbiakban: THEODORESCU 1981.) 645. Egyébként maga a francia forrás is 1075-re helyezi az angolok Bizáncba érkezését (CIGGAAR 1974. 322.). Az 1070-es évek második felére datál LASZLOVSKY 1991. 72. Az 1091-es évre teszi a zsoldoslovagok Konstantinápolyba érkezését J. SHEPHARD: Another New England—Anglo-Saxon Settlement on the Black Sea. Byzantine Studies 1974. (továbbiakban: SHEPHARD 1974.) 21.

elfoglalt területet (Új-Anglia földjét) a bizánci Paristrion-thema határai között az Al-Duna vidékére, a Duna Fekete-tengeri deltájához közeli részre helyezik.²⁶ Természetesen felvetődött az a kérdés is, hogy mikor kerültek Konstantinápolyból a paristrioni tartományba a "keleti angolok"? Nagy valószínűséggel tehető északra érkezésük I. Alexios császár (1081—1118) uralkodásának elejére.²⁷

Véleményünk szerint ennek pontosabb dátuma is megadható. A laoni krónikás ugyanis elmondja, hogy új hazájukba az angolok harmincöt évvel azután érkeztek meg, hogy azt a pogányok Bizánctól elfoglalták.²⁸ Mivel tudjuk, hogy Paristrion keleti részét 1048-ban szállták meg a besenyő törzsek, s e területen ezután kb. 1059-ig, majd pedig 1074 és 1091 között gyakorlatilag szünetelt a bizánci uralom,²⁹ az angol lovagok 1083-ban foglalták vissza e vidék egy részét a pogány besenyőktől, éppen azoktól, akik 1075-ben a bizánci fővárost is ostromolták.

Ezt a datálást támasztja alá a francia krónikás egy másik adata is. A laoni Névtelen az angoloknak Új-Angliában való megtelepedését követően közli: „A magyarok a hatalmából elűzött királyukat, Salamont fogsággal gyötrik és szembeszállnak a császárral.”³⁰ A kutatás joggal mutatott rá arra, hogy itt egyidejű események elmondásáról van szó.³¹ S mivel 1083 nyarán Salamon még börtönben volt, ezért erre az időre — az 1083-as esztendőre — datálható az angolok északra költözése.

1083-as „hönfoglalásuk” után vették fel a „keleti angolok” az érintkezést a magyarokkal. Az a tény, hogy egyházjogilag nem akartak Konstantinápolyhoz tartozni, összefüggött azzal, hogy teljes mértékben függetlenedni szerettek volna Bizánctól. Erre vall az, hogy megölték a bizánci adószedőket, akiket a császár küldött hozzájuk.³² Az angolok a pogányoktól megszerzett észak-balkáni hazájukban olyan önálló állam (fejedelemség) megszervezésére, kiépítésére törekedtek, mint amelyeneket — részben éppen Bizánc rovására — alig másfél évtized múlva a Szentföldön létesítettek a „pogányoktól” elragadott területeken a keresztes vitézek. Ebbéli szándékuk megvalósításában számítottak a magyar király támogatására. Ezért közeledtek hozzá.

²⁶ Így pl. CIGGAAR 1974. 335.; LASZLOVSZKY 1991. 69. Más kutatók szerint az angol lovagok letelepedési helyeként szóba jöhet a Fekete-tenger keleti partvidéke és a Krim félsziget környéke is (SHEPHARD 1974. 21.). A Bánát területére lokalizálja az angolok letelepedési helyét THEODORESCU 1981. 642. Ennek kritikájára ld. LASZLOVSZKY 1991. 67.

²⁷ CIGGAAR 1974. 337. Az 1070-es évek közepe és az 1080-as évek eleje közti időre datál THEODORESCU 1981. 639, 644.; LASZLOVSZKY 1991. 72.

²⁸ CIGGAAR 1974. 322.

²⁹ Erre ld. GYÓNI M.: A paristrioni „államalakulatok” etnikai jellege. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Bp. 1942. (továbbiakban: GYÓNI 1942.) 98., 104., 176.; P. DIACONU: Les Petchénègues au Bas-Danube. Bucarest 1970. (továbbiakban: DIACONU 1970.) 51, 109.; N. BĂNESCU: Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie. Bucarest 1946. 78., 139.

³⁰ CIGGAAR 1974. 323.

³¹ LASZLOVSZKY 1991. 72.

³² CIGGAAR 1974. 323. — Ld. ehhez LASZLOVSZKY 1991. 71.

Valószínűleg először csak felszentelt papokat kértek a magyaroktól vagy pedig saját embereik pappá szentelését.³³ A kapcsolatfelvétel természetesen olyan püspökséggel történt meg részükről, amelyik területileg hozzájuk a legközelebb eshetett. Az erdélyi, a csanádi és a kalocsai egyházmegye jöhetett szóba.³⁴ Később — az 1080-as évek második felében — merült fel az igény arra vonatkozólag, hogy az angoloknak saját püspökeik legyenek. A püspökszenteléshez pedig már érsekre volt szükség.³⁵ Előző kapcsolataik alapján püspökeik felszentelésére nyilvánvalóan a kalocsai érsek vállalkozhatott. Valószínű, hogy rövidesen Kalocsához tartozó suffraganeus püspökök kezdték meg működésüket Új-Angliában, bár erre vonatkozó konkrét adataink már nincsenek.

A keleti angol-magyar egyházi kapcsolat rendkívüli mértékben megnövelte a kalocsai metropolita földrajzi hatáskörét az 1080-as évek végére. Véleményünk szerint elsősorban ezzel függhetett össze a kalocsai érsekség központjának Bácsra helyezése a magyar király intézkedésére.

A bács—kalocsai érsekség létrejöttével kapcsolatban különböző nézetek fogalmazódtak meg. Van olyan vélemény, amely szerint a kalocsai érsekség központjának Bácsra tétele a Szerémség elfoglalásával, ill. a szerémségi vidékek Kalocsához csatolásával, azaz a kalocsai egyház területi gyarapodásával, esetleg a váci püspökség felállításával indokolható.³⁶ Más felfogás szerint László az 1089-es amalfi zsinat nyomán — a keleti és a nyugati egyházak közötti uniós törekvések jegyében, mintegy elősegítve a római és a konstantinápolyi egyházak közeledését — egyesítette a latin rítusú kalocsai érsekséget a görög rítusú bácsi püspökséggel.³⁷

Mi úgy látjuk, hogy unió program helyett éppen annak ellentéte, határozott latinizációs törekvés adja magyarázatát a király lépésének. A fő cél az volt, hogy — földrajzilag közelebb vite a magyar érsekség központját az angol lovagok területéhez — szorosabbra fűzze és könnyebbé tegye a magyar érsekség és az Új-Anglia közötti együttműködést, s ezáltal a római ritust tegye uralkodóvá olyan vidéken, amely korábban Konstantinápolyhoz tartozott. De emellett az is bizonyára célja volt a királynak, hogy az országa déli részén nagy számban élő görög hitű lakosság és ortodox papság a szkizma (1054) után a római

³³ Magyarországi papok hívásáról az izlandi kútfő beszél (FEST 1937. 124.; NICOL 1974. 186.).

³⁴ Az egyházmegyéik határaitra ld. KOSZTA L.: A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon. AZ ÁLLAMALAPÍTÓ. Bp. 1988. 172—173. A kalocsai érsekség és a pécsi püspökség szerémségi határvonalára ld. KRISTÓ GY.: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp. 1988. (továbbiakban: KRISTÓ 1988.) 283—284. Van olyan vélemény, mely szerint az angolok az erdélyi püspökséggel vették fel a kapcsolatot (LASZLOVSKY 1991. 69.).

³⁵ A püspököt ebben az időben a területileg illetékes érsek szentelte fel. Ehhez ld. pl. TEMESVÁRY J.: Erdély középkori püspökei. Cluj-Kolozsvár 1922. 24.; UDVARDY J.: A kalocsai érsekek életrajza (1000—1526). Köln 1991. (továbbiakban: UDVARDY 1991.) 135—136.

³⁶ Így pl. J. VÁROSY: Disquisitio historica de unione ecclesiarum Colocensis et Bachiensis. Schematismus.... 1885 Coloczae XXXVI—XXXVII.; GYETVAI P.: Egyházi szervezés főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén. München 1987. 47—48.; KRISTÓ 1988. 447.; UDVARDY 1991. 40.

³⁷ GYÖRFFY 1952. 340—343.; GYÖRFFY 1984. 916—917.

egyház ellenőrzése és befolyása alá kerüljön.³⁸ Az áthelyezés pontos ideje nem határozható meg. Nagy valószínűséggel az 1080-as évek második felére, az évtized végére tehető. Ekkor kezdhetette meg működését Fábíán, az első bácsi érsek, aki minden bizonnyal Dezső (Desiderius) kalocsai érseket váltotta fel a főpapi székben.³⁹

A magyar egyház és az angol zsoldoslovagok közötti kapcsolat csak I. László egyetértésével valósulhatott meg. A király nemcsak a kalocsai érsekség — s rajta keresztül a magyar egyház — befolyási területének növekedése, hanem saját politikai—hatalmi érdekszférájának gyarapodása érdekében is támogatta az egyházi-vallási érintkezéseket. László arra is számíthatott, hogy szükség esetén akár a nomádokkal, akár a görögökkel szemben a zsoldoslovagokban szövetségességre lehet.⁴⁰ Tisztában voltak ezzel Konstantinápolyban, ezt jelzi a francia forrás azon kitétele, miszerint az angol lovagok magatartása az egyházi kérdésben nagyon nem tetszett a bizánci császárnak.⁴¹ Ez pedig arra enged következtetni, hogy az angol lovagok ügye eléggé megterhelte ekkor a magyar-bizánci viszonyt, s tulajdonképpen fordulatot jelentett a két ország addigi békés, baráti kapcsolatában.

A magyar királyság és a bizánci császárság között ily módon támadt feszültséget tovább fokozta Horvátország megszállása magyar részről. Salamon 1087-es halála után a belső nehézségeken úrrá levő magyar állam hódító politikába kezdett, amelynek nyitányát Horvátország 1091 tavaszán történt elfoglalása képezte.⁴² Ettől kezdve a Balkán hosszú időn keresztül a magyar külpolitika érdeklődésének középpontjában állott. Mivel a horvát királyság, amely egy időben a görög császárság vazallus állama volt, a magyar expanzió időszakában is Bizánc hatalmi érdekszférájába tartozott,⁴³ nem lehet kétséges, hogy a magyar hódítás zavarta és sértette Bizánc érdekeit.⁴⁴ A basileus azonban az adott helyzetben a birodalma részének tekintett Dalmácia miatt aggódott, s ezért már 1091-ben normann zsoldoscsapatok segítségével helyreállította saját uralmát a dalmát városokban.⁴⁵

Újabban megfogalmazást nyert olyan vélemény, miszerint Bizánc számára egyenesen optimális megoldásnak számított a magyar foglalás Horvátországban, hiszen egyrészt a magyar—görög viszony I. Géza óta baráti volt, másrészt a magyar hódítás megakadályozta

³⁸ MAKK 1991. 196.

³⁹ Fábíán érsekre ld. UDVARDY 1991. 40—45.

⁴⁰ A keleti nomádok elleni együttműködés feltételezett lehetőségére már gondolt LASZLOVSKY 1991. 73.

⁴¹ CIGGAAR 1974. 323.

⁴² Horvátország elfoglalásának dátumára ld. PAULER 1899. I.157., 446—447. 313. jegyz.

⁴³ Horvátország helyzetére ld. F. ŠIŠIĆ: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1990. (továbbiakban: ŠIŠIĆ 1990.) 482.; KAPITÁNYFŰ I.: *Magyar—bizánci kapcsolatok Szent László és Kálmán uralkodásának idején*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 75 (1983) Szeged. (továbbiakban: KAPITÁNYFŰ 1983.) 20.

⁴⁴ Így pl. HÓMAN 1939. 342.; J. ФЕРЛУГА: *Византиска управа у Далмацији*. Београд 1957. (továbbiakban: FERLUGA 1957.) 125.; N. KLAČIĆ: *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb 1971. (továbbiakban: KLAČIĆ 1971.) 492.

⁴⁵ FERLUGA 1957. 125.; S. GULDESCU: *History of Medieval Croatia*. Haga 1964. 176.; KLAČIĆ 1971. 495.

azt, hogy egy tengeri hatalom (pl. Velence) megvesse lábát horvát területeken, s onnan Bizánc dalmáciai támaszpontjait veszélyeztesse.⁴⁶

Láttuk azt, hogy az 1080-as évek közepétől a „keleti angolok” ügye miatt a legkevésbé sem mondható barátságosnak a görög-magyar viszony. Ugyanakkor az is kimutatható, hogy ebben az időben Közép-Dalmáciában Bizánc hatalmi befolyása sem érvényesült. 1069 óta — az oklevelek tanúsága szerint — e terület ténylegesen a horvát királyok (IV. Krešimir, Zvonimir, II. István) uralma alatt állott.⁴⁷ A korábbi bizánci uralom maradványának tekinthető az, hogy egy ideig — minden rendszeresség és állandó jelleg nélkül — a dalmát városok esetenként diplomáikban a basileus nevét is szerepeltették.⁴⁸ Ez tulajdonképpen egyfajta bizánci jogigény formális elismerése volt. 1078 után viszont teljesen elmaradt a dalmát oklevelekből a görög császár nevének említése. Ettől kezdve tehát a dalmaták még formálisan sem fogadták el a basileus felsőbbbségi igényét.⁴⁹ Az okmányok adatainak tanúbizonyossága alapján megállapítható: a dalmát városok és szigetek felett korlátlanul uralkodtak a horvát királyok (Zvonimir, II. István).

Azaz a magyar hódítás idején Bizánc részéről semmiféle tényleges hatalmi befolyás nem érvényesült e dalmát területeken. Ezt a basileus is tudomásul vette és elfogadta, de formálisan soha nem mondott le uralmi igényéről.⁵⁰ A magyarok horvátországi terjeszkedésétől azonban már megijedt Bizánc, miután ezt veszélyesnek tartotta saját dalmáciai érdekeinek szempontjából, és Dalmácia magyar részről történő elfoglalásának megakadályozása céljából normann zsoldoscsapatokat vezényelt oda. Az már külön kérdés, hogy nem látjuk elfogadhatónak azt a nézetet sem, mely úgy véli: 1091-ben a normann bevonulás előtt velencei uralom valósult meg Közép-Dalmáciában.⁵¹

Véleményünk szerint 1091-ben László Dalmáciát is meg akarta szerezni, de az országot 1091 nyarának elején ért súlyos kun támadás miatt erre már nem kerülhetett sor. A Kapolcs vezette kunokat a király serege a Temesközben zúzta szét.⁵² Feltételezésünk szerint ezután zajlott le az a hadjárat, amit a magyar király már egyenesen a bizánci birodalom ellen vezetett. Közvetlenül a katonai akcióról források nem szólnak. Van azonban néhány adatunk, amelyek alapján indokoltnak látszik arra következtetni, hogy 1091 nyarán László bizánci területet vett birtokába.

⁴⁶ KAPITÁNYFFY 1983. 22.

⁴⁷ FERLUGA 1957. 120—122.

⁴⁸ M. KOSTREŇIĆ: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae I. Zagrabiae* 1967. (továbbiakban: C) 88. szám (1070), 114. szám (1076), 124. szám (1078). Ehhez ld. R. CESSI: *Venezia ducale II. Venezia* 1965. (továbbiakban CESSI 1965.) 160. 3. jegyz.; ŠIŠIĆ 1990. 523—524.

⁴⁹ Ld. C 160—197.

⁵⁰ FERLUGA 1957. 120.; KAPITÁNYFFY 1983. 26.

⁵¹ FERLUGA 1957. 124—125. Ehhez ld. CESSI 1965. 160.

⁵² SRH I. 412—414. — László dalmáciai tervére ld. DEÉR J.: *A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája*. Kaposvár 1928. 86.; HÓMAN 1939. 340—341.; MAKK F.: *Megjegyzések Kálmán külpolitikájához*. *Acta Universitatis Szegediensis de Atila József nominatae. Acta Historica* 67 (1980) Szeged (továbbiakban: MAKK 1980.) 21. Másként KAPITÁNYFFY 1983. 22. A kun betörés hátterére ld.: MAKK 1980. 22.; KAPITÁNYFFY 1983. 22.

1091 nyarának vége felé a magyar uralkodó levelet intézett Oderisius montecassinói apáthoz. E levélben László a magyarok és Moesia (Messia) királyának titulálja magát, s az írás végén az uralma alatt álló országokat felsorolva Magyarország (Ungaria) és Szlavónia (Horvátország) után megnevezi Moesiát (Messia) is.⁵³ Régóta foglalkoztatja kutatóinkat a kérdés: mire vonatkozik a Moesia név? Több válasz is megfogalmazódott. Az egyik szerint a Moesia jelölés Boszniát takarja, amelyet László az 1091-es horvát hadjárat során foglalt el.⁵⁴ Más vélemény a Moesia szó alatt a Szerémséget érti.⁵⁵ Van olyan nézet, amely azt vallja, hogy László király Salamon 1071–1072-es bizánci hadjárataira kívánt utalni a rex Moesiae cím felvételével.⁵⁶ További felfogás azt tartja, hogy László kunok és besenyők által lakott területet foglalt el a régi római Moesia tartományban, mégpedig a Fekete-tenger felé eső részen.⁵⁷ Mi azonban úgy véljük, hogy annak az álláspontnak lehet igaza, amelyik szerint Moesia a Szávától és az Al-Dunától délre a Morava és a Drina folyók közötti vidéket jelöli Sirmium (Szerémvár) és Belgrád várakkal együtt.⁵⁸

Ennek bizonyosságául a következő megfontolás szolgálhat. Már említettük, hogy Sirmium (Szerémvár) a 1079 és 1081 közötti időszakban Bizánc hatalmában állott, ugyanakkor az első kereszteshadjárat idején Szerémvár már magyar birtok volt, azaz 1081 és 1096 között e vidéken uralomváltás következett be. S ez éppen László feltételezett hadjáratának lehetett az eredménye. Az 1091 nyarán elfoglalt terület egykor a római Moesia Superior provinciához tartozott, tehát vele kapcsolatban történetileg használható volt a Moesia elnevezés.⁵⁹

Úgy gondoljuk azonban, hogy a Moesia szó használatával László királynak más szándéka is volt, s ez az angol zsoldoslovagok már tárgyalt történetével függ össze. A bizánci Paristrion (Paradanuvion) tartomány, ahol a „keleti angolok” szerintünk letelepedtek, szintén a régi római Moesia (majd: Moesia Inferior) provincia területén volt a Duna deltája irányában.⁶⁰ Lehetségesnek tartjuk: a Moesia elnevezéssel László az angol lovagok balkáni hazájára, Új-Angliára is utalt, és a rex Moesiae címmel jelezni kívánta: a „keleti angolok” királyának is tekinti magát. A cím használata ily módon azt is kifejezte, hogy a magyar király a saját uralma alatt álló területnek minősítette a zsoldoslovagok birtokait. S tulajdonképpen e címben benne volt az egykori római Moesia provincia egész területére vonatkozó uralmi igény szimbólikus bejelentése.

⁵³ FRAKNÓI V.: Szent László levele a montecassinói apáthoz. *Értekezések a történelmi tudományok köréből* 19 (1901) Bp. 1901. (továbbakban: FRAKNÓI 1901.) 279–280.; C 158. szám.

⁵⁴ GYÖRFFY 1984. 935.

⁵⁵ MAKKAI L.—MEZEY L.: *Árpád-kori és Anjou-kori levelek*. Bp. 1960. 314. 98. jegyz.

⁵⁶ FRAKNÓI 1901. 288.

⁵⁷ ACSÁDY I.: *A magyar birodalom története*. Bp. 1903. 143.

⁵⁸ KARÁCSONYI 1926. 145–146.

⁵⁹ G. DROYSSENS: *Allgemeiner Historischer Handatlas*. Bielefeld und Leipzig 1886. 17.; F. SCHRADER: *Atlas de Géographie Historique*. Paris 1924. 12. sz. térkép.

⁶⁰ Uo.

A körülmények kedvezőtlen alakulása miatt azonban László király ambíciózus, moesi-ai terjeszkedő politikája lényegében kudarcot vallott. Ennek oka az volt, hogy az angol lovagok magyarából ugyanebben az időben kibékültek a bizánci császárral, miután az — a besenyők 1091-es legyőzése után — a bizánci uralmat a Paristrionban is helyreállította.⁶¹ A zsoldoslovagok és a bizánciak viszonyának normalizálása egyúttal véget vetett a Magyarország és Új-Anglia közötti kapcsolatoknak. A bizánci hegemonia sikeres észak-balkáni restaurációjával állhatott összefüggésben a kunok 1092. évi támadása a magyar királyság ellen.⁶² Ennek során először — Szerémvár kivételével — elveszett és Bizánchoz visszakerült a László által előző évben elfoglalt Moesia, majd a görögökkel szövetséges kunok betörték Magyarországra is, itt azonban megsemmisítő vereséget szenvedtek.

László király besenyők és kunok feletti győzelmei (1085, 1091—1092) nagy hatást gyakoroltak a magyarság további sorsára (de ide kell számítanunk Salamon korábbi sikereit is: 1068, 1071). Salamon és László akadályozták meg azt, hogy a nomád (besenyő, úz és kun) törzsek elfoglalják Magyarországot és etnikailag megsemmisítsék a magyarságot. E királyok győzelmeik révén biztosították a magyar nép fennmaradását és további létét a Kárpát-medencében.

A László alatti magyar—bizánci érintkezések utolsó akkordjaként szokás számon tartani IV. Henrik 1096-ra keltezett levelének azon állítását, miszerint Álmos herceg — 1091 óta horvát király — hadjáratot tervezett a görögök ellen, de ezen szándékától a német császár javaslatára elállt.⁶³ Miután azonban kiderült, hogy a levél Bamberg városában a XII. században iskolai stílusgyakorlat termékeként keletkezett, ezért az iromány közléseinek hitelessége jelentősen megrendült,⁶⁴ s így Álmos dalmát hadjáratának tervét a korábbinál óvatosabban kell kezelnünk. Mindenesetre az előzmények ismeretében megállapítható: a magyar udvari köröktől a XI. század végén egyáltalán nem volt idegen Dalmácia meghódításának a szándéka, s ennyiben a bambergi levél kétségtelenül jól tükrözi a korszak politikai viszonyait.⁶⁵ A gyakorlati kivitelezés azonban már Kálmán nevéhez fűződik, aki elődjének, I. Lászlónak adriai expanzív politikáját teljes sikerrel folytatta.

⁶¹ A lovagok és a basileus viszonyának rendeződésére utal a francia forrás (CIGGAAR 1974. 323.). Ennek elemzésére ld. CIGGAAR 1974. 338. A kibékülés időpontját az 1080-as évek végéről mi — éppen I. László montecassinói levele miatt — 1091-re tesszük. A bizánci uralom helyreállítására a Paristrionban ld. GYÓNI 1942. 176.; CIGGAAR 1974. 336.

⁶² SRH I. 413—414. — Az Ákos vezette kun betörést datálják 1091-re (pl. PAULER 1899. I. 160.) és 1092-re is (pl. GYÖRFFY 1984. 938.) Mindegyik lehetséges, de talán az 1092-es év jöhet elsősorban szóba, mert Bizánc 1091-ben a Paristrion területén a besenyőkkel és Dalmáciában az ottani foglalással volt lekötve, harmadik front nyitására az 1092. esztendő alkalmasabbnak számított.

⁶³ G 2271.

⁶⁴ KAPITÁNYFY 1983. 23.

⁶⁵ Erre ld. F. MAKK: The Árpáds and the Comneni. Bp. 1989. 11., 126. 17. jegyz.

Ferenc Makk

Comments of the History of Byzantine-Hungarian Relations during the Reign of Saint Ladislaus

In the first phase of the reign of Saint Ladislaus — just as in the time of Géza I — Hungarian-Byzantine relations were friendly. These relations deteriorated in the 1080s when the Hungarian king began to support the „Eastern English” who had settled in the north of the Balkan Peninsula and were striving towards the independence of Byzantium. In the author’s opinion the extension of the Hungarian church’s supremacy over the Balkan homeland of the English knights resulted above all in the relocation of the archbishopric of Kalocsa in Bács in the second half of the 1080s. In 1091 Ladislaus I used the title „rex Moesiae”, by which he referred at once to the conquest of Byzantine territories south of the river Sava and also in this way he announced his imperial claim to the territory of the English knights, which included part of the ancient Roman province of Moesia. According to the author the Hungarian conquest of Croatia in 1091 gravely injured Byzantine imperial interests in the Adriatic region. As a result of expansion in Moesia and Croatia, the Balkan peninsula found itself at the centre of Hungarian foreign policy efforts for a long time.